

ХОЁР БАДАРШАН

Эртэ урда сагта элдин энэ дэлхэй дээрэ хоёр бадаршан ажаһуугаа гэхэ. Нэгэниинь найхан сэдхэлтэй байгаа. Тиймэ хадань тэрээндэ хүнүүд эдихэ хоол, үмдэхэ хубсаһа харамнангүйгөөр үгэдэг байбад. Муу ханаатай нүгөөдэдэнь хэншье юумэ үгэдэггүй байба.

«Хоюулаа суг хамта бадарлажа ябахаданай, хэншье намда юумэ үгэнэгүй», — гэжэ муу ханаатай бадаршан сэдхээд, нүхэрһөө яажа халаха тухай бодомжолжо эхилбэ.

Нэгэтэ эдэ хоёр бадаршан бүргэдэй үзэлэй томо уургай, тэрээн соо хоёр үндэгэнэй байхые харабад. Тэдэнэй хараһаар байхада, нэгэ үндэгэн сооһоонь дальбараа гараба. Нүгөөдэхи дээрэнь бүһэ хэбтэбэ. Муу ханаатай бадаршан тэрэ бүһэдэ олзуурхан, тэрэниие абаха байгаабди гэжэ нүгөөдэдөө хэлэбэ. «Дальбараагай гарахада хаалта хэжэ байна», — гэжэ найн ханаатай бадаршан сэдхээд, бүргэдэй уургай соо ороод, тэндэһээ гаража ядашаба. Юундэб гэхэдэ, тэрэ уургай гүнзэги байба. Муу ханаатай бадаршан нүхэрһөө тэндэһээ гаргангүй саашаа ошобо. Тэрэнэй энэ нүхэрһөө яажа таһархаб, халахаб гэнэн хүсэлэн бээлбэ.

Найн ханаатай бадаршан тэрэ уургай соо үни удаан һуужа, гэдэһээ үлдэбэ, шадал тэнхээгүй болошобо. «Яаха хээхэ болоо гээшэбиб, энэ уургай соо туража үхэхэмни гээшэ гү?» — гэжэ бадаршанай сэдхэжэ һуухада, бүргэд ниидэжэ ерээд, тарган томо зумбараа хаяжархёод, дээшэ дэгдэн үгы болошобо. Бадаршан бүргэдэй дальбарааһаа тэрэ зумбараа буляжа абаад, бултыень үлөөнгүйгөөр эдижэрхибэ. Тиигээд амаран һуужа байгараа, нэгэ арга ханажа, бүһөө дээшэнь шэдэжэ, үзүүрын уургайн амһарта торолдуулба. Тиин тэрэ бадаршан бүһэһөө татажа, уургай сооһоо гараад, нүдэнэйнгөө хараһан тээшэ ошобо.

Удангүй Бадаршан нэгэ хадан орой дээрэ байһан үни заяанда хаясаанай боложо орхигдошоһон дасанда хүрэжэ ерэбэ. Тэрээн соо ангуудай ба шубуудай бааһан дүүрэн.

Үдэшын боро хараанай буухада бадаршан тэндэ байһан стол дээрэ гараад, унтахаяа хэбтэбэ. Эгээ энэ үедэ ан арьяатад болон шубууд энэ дасан соо сугларбад. Бадаршан тэдэнэй хөөрэлдэхые шагнана.

— Ши мүнөөдэр юу эдеэбши? — гэжэ эрезэн гүрөөһэн шоноһоо асууба.

— Тугал барижа эдеэб. Би тэрэ тугал хотын саанахи уһанһаа уһалха гэжэ ябахадань баряаб. Дүтэ нааша уһанай үгы хада, хаанай бүхы үхэр мал тэндэ ошожо уһална,— гэжэ шоно харюусаба.

— Шамда мүнөөдэр эдихэ олзо олдоо гү? — гэжэ эрезэн гүрөөһэн хирээһээ асууба.

— Юуншье олдоогүй,— гэжэ хирээ сухалтайгаар харюусажа эхилбэ.— Гэбэшье хаанай басаган үбшэлөө гэһэн һураг суу дуулааб, үглөөдэр ехэ уншалгын болоходо, хони мал шарууһалжа, үргэл хэхэ. Тиихэдэнь садатараа эдеэлжэб!

— Зай, ши юугээр хотоёо дүүргэбэш? — гэжэ эрезэн гүрөөһэн үнэгэнһөө асууба.

— Амтатай, амташьегүй гэдэһэ гүзээгээр хотоёо дүүргэбэ,— гэжэ үнэгэн харюусаба.

Ан арьяатад дахин хаанай басаган тухай хөөрэлдэжэ эхилбэд. Шоно хаанай басагые яажа эмшэлэн аргалжа болохо тухай һонирхобо.

— Басаганай баруун шэхэн соо,— гэжэ эрезэн гүрөөһэн ойлгуулжа эхилбэ,— эмэ, эрэ абаахайнууд байна. Мүнөө тэдэ үдэжэ арбан зургаа болонхой. Хэрбээ тэдэниие шэхэн сооһоонь гаргаа һаа, хаанай басаган эдэгэхэ байна. Тиигэхын тула тогоотой уһа бусалгаха, баруун шэхээ уурал дээрэнь байлгаха, тиигээд хэнгэрэг сохихо хэрэгтэй. Тиихэдээ абаахайнууд энээн сооһоо үтэр гарагты гэжэ хашхархада, тэдэнэр гарахал даа.

— Хаанай ордондо дүтэ уһан бии гээшэ гү? — гэжэ хирээ һонирхобо.

— Байнгүй яахаб, — гэжэ эрезэн гүрөөһэн харюусана.
— Тон хажуудань булаг бии юм. Тэрээн дээрэхи

шулуунуудыг абажа хаяа наа, булаг бурьялан гаража, горхон боложо хаанай ордоной хажуугаар, энэ хото хүрээг соогуурын урдах.

— Тэрэ хаанай байдаг хото хүрээг хаана юм? — гэж үнэгэн эрээг гүрөөхэнхөө асууба.

— Баруун хойто зүгтэ.

Үүр сайжа үдэр болоходо, ан арьяатад тэрэ дасан сооноо гаража ошобод. Бадаршан тэрэ хаанда тэндэһээ сэхэ ошобо. Хаан басаганайнгаа үбдэһыг тэрээндэ хэлээд, аргалжа шадаха үгыень асууба.

— Аргалжа болохо, — гэж бадаршан хэлэжэ эхилбэ. — Намда һэеы гэр барюулжа үгөөд, дүүрэн уһатай тогоо, тэрээн дээрээ хэнгэрэг табуулаа нааш, басагышни аргалжа шадахаб.

Хаан тэрэ дары зарасануудаа заража, бадаршанай хэлэһэн эрилтыг дүүргэжэ, һэеы гэр барюулба. Шэнэ гэр соо гал түлжэ, дээрэнь тогоо табяад, тэрээн соо дүүрэн уһа энүүлбэ. Уһанай бусалжа эхилхэдэ, бадаршан хаанай басагыг баруун шэхээ уурал дээрэнь байлгаад зогсохыг захирба. Тиигээд өөрөө хэнхэрэг сохижо, иигэжэ хашхарна:

— Эй, абаахайнууд! Зун ерээл! Тэнгэрийн дуугархыг дуулана гүт? Энэ нүхэн сооноо гарагты!

Гайхалай ехэ гайхал боложо, абаахайнууд басаганай баруун шэхэн сооноо хойно хойноһоо һубарилдан гарабад. Тиихэдээ бусалжа байһан тогоотой уһан соо унажа шанагдашабад. Тэрэ үдэрһөө хойшо хаанай басаган үбдэхөө болижо найжаршаба. Хаан хайн ханаатай бадаршанда барюулһан һэеы гэрээ бэлэглээд, тэндээ байхыень зүбшөөбэ.

Нэгэтэ хаан бадаршаниие ордондоо дуудажэ ерүүлээд:

— Заабари заршамаар туһалыш. Үхэр малаа уһалдаг газарнай дан холо байна. Олон үхэр малымни шононууд уһалхаяа ошохо замдань баряа. Дүтэ нааша газарта уһан бии гээшэ гү? — гэжэ асууба.

Бадаршан дасан соо хоноходоо ангуудай хөөрэлдэһыг ханаад, тэрэ булагай шулуу хажуу тээшэнь хаяулан

сэбэрлүүлбэ. Тиэхэдэнь булаг бурьялан гараад, горхон боложо, хаанай байһан хото хүрэн соогуур урдан гараба.

Хаан бадаршанай эди шэдиие үндэрөөр сэгнэжэ, түрэл нютагаа ошохоёо түхээрхэдэнь, сагаан нэеы гэр хогшол зөөритэйгөөр ба зарасануудтайгаар бэлэглэбэ.

Һайхан һанаатай бадаршан гэртээ ошохо гэжэ хаанай хотон хүрэн сооһоо аян замда гараба. Тэрэ ябанал ябанал. Гэнтэ урдань хуаа тоохон бөөгнэрэн, ошожо ябаһан харгы замыень бүрхөөнэ. Тэрэнэй дүтэлэн ерэхэдэ, урданайнгаа нүхэрые танижархиба. Һанги набта хубсаһатай, туража ганса араг яһан болошоһон муу һанаатай үнөөхи бадаршан гуталаа шэрэжэ, харгын тооһо бурьялуулжа ябаба. Һайн һанаатай бадаршан анханайнгаа нүхэртэй уулзажа, садатарынь эдеэлүүлээд, өөрынгөө ябадал тухай хөөрэбэ.

Муу һанаатай бадаршан нүхэртөө атаархажа, хэлэгшэ хадынь оройдо гараад, дасанай нэгэ буландэ бээе нюужа хоргодобо. Үдэшэ болоходо, тэрэ дасан соо ан арьяатад сугларбад.

— Би ехээр гэдэһээ үлдэшооб, — гэжэ шоно эрезэн гүрөөһэндэ хэлэнэ.— Эдихэ юумэ хаанаһаа олохо гэщэб?

— Ши бэдэрыш, тиэхэдээ, магад, эдихэ юумэ оложо болохош, — гэжэ эрезэн гүрөөһэн харюусаба.

Шоно эдихэ юумэ бэдэржэ ябатараа, муу һанаатай бадаршаниие олоод, үе мүсөөрынь таһар удар татажархиба.

Һайн һанаатай бадаршан үни удаан жэлнүүдтэ жаргалтай хүюун ажаһуугаа һэн гэдэг.